

МОНАСТИРИ ЕПАРХИЈЕ БАЊАЛУЧКЕ

МОНАСТИР ГОМИОНИЦА

Легенда везује постанак манастира Гомионице уз имена Стефана Немање и Светог Саве, али нема докумената који би потврдили ово предање. Друго казивање везано за Гомионицу, према којем је манастир основала нека царица Мара, такође није могуће провјерити у историјским изворима. Једни су ову тобожњу ктиторку доводили у везу са султанијом Маром, ћерком деспота Ђурђа Бранковића и женом султана Мурата II, а други са Маром, ћерком деспота Јована, удатом за Фердинанда Франкопана 1592. године, али ни за једну од њих нису потврђене везе са гомионичким манастиром.

Поузданије вијести о манастиру Гомионици потичу из 16. вијека. Први писани помен Гомионице је из 1540. године. Тада се она помиње у турском пописном дефтеру под именом Залужје, а у сљедећем турском документу из 1560. године - писму које је упутио тадашњи босански паша Порти у Цариграду - истичу се заслуге игумана Андрије, који је већ 24 године старјешина манастира Залужје, другим именом Гомионица. Игуман Андрија је, према пашином извјештају, заслужан за стабилно стање насељености, мирне и повољне прилике у широј области око манастира, те се паша залаже да му се као награда додијели тимар, посјед. Не зна се да ли је на пашину молбу из Цариграда повољно одговорено, нити да ли је назив Тимар за скупину села у доњем току Гомионице има какве везе са тимаром траженим за игумана Андрију. Неоспорно ипак остаје да манастир Гомионица постоји свакако више од четврт вијека прије овог пашиног писма, прецизније, прије 1536. године. Не треба занемарити ни сличност старијег имена Гомионице - Залужје - са именом села Лужије, неколико километара сјеверно од манастира, у којем се налази некропола са преко стотину стећака. Тако велико гробље је свједочанство о великом и економски снажном средњовјековном насељу у оближњим Лужијама, које је морало имати своје духовно средиште, врло вјероватно управо у Залужју.

Испод постојеће грађевине гомионичког храма нису утврђени остаци старије култне грађевине, већ само неколико гробних укопа без прилога, са оријентацијом која одговара начину сахрањивања код православних. Овај налаз нас увјерава у постојање старијег култног мјеста у Гомионици. Могла је то да буде црква од дрвета, какве Срби подижу још од времена Светог Саве, а каквих је у сјеверозападној Босни донедавно било преко 80. Један римски новчић, уз више аустријских монета, који су нађени испод старог каменог пода гомионичке цркве, одводе нас још дубље у прошлост овог локалитета наговјештавајући његову најстарију, античку или раносредњовјековну историју.

Средњовјековни живот ширег подручја око Гомионице обиљежен је рударством, па се име ријеке и манастира, који по ријечи носи име, доводе у везу са гомилама рударске шљаке. Уз горњи и средњи ток ријеке још увијек су уочљиве гомиле рударске шљаке, јаме и лагуми, а сама ријека Гомионица (Гомилница, од гомиле) покретала је "мајдане" - механизме за туцање руде и израду металних полуга, које су биле у употреби све до почетка 20 вијека. Отуд и у гомионичкој околини топоними Гомиле, Пашина громила или Сасина, село које је своје име највјероватније добило по Сасима - страним рударима.

Шири простор око Гомионице дошао је под турску власт након слома угарске Јајачке бановине, у зиму 1527-1528. године. За даља освајања на западу Отоманска империја је морала обезбиједити мир и просперитет на већ освојеним подручјима, па се претпоставља да је и становништво гомионичког краја током друге и треће четвртине 16. вијека стога могло уживати извјесне повластице у статусу.

У вези са турским освајањем Бихаћа постоји легенда према којој је Гомионицу основао змијањски кнез Обрад на мјесту на којем је заноћио пошавши у овај поход. Ниједан извор не помиње Обрада као гомионичког ктитора, али посебне историјске

околности омогућавају претпоставку да би ово казивање могло имати ослонац у стварним збивањима оног времена. Под турском управом у 16. вијеку сточарско становништво Змијања уживало је посебан статус. Змијањци су били мартолози, турски војни обвезници с нешто већим управним слободама од обичне раје. До почетка 20. вијека на Змијању се сачувао традиционални обичај - змијањска суданија - облик независног патријархалног правосуђа, који свједочи о извјесној самоуправи стеченој на основу војних заслуга. Могуће је да се какав кнез, као Обрад из легенде, заиста истакао у освајању Бихаћа 1592. године, па да је као награду добио дозволу, прије за обнову него за оснивање манастира.

Сљедећи писани помен Гомионице је један несигурно прочитан запис на данас изгубљеном, гомионичком рукописном Четворојеванђељу. Запис је наводно саопштавао да је цркву 1590. године осликао " Јеромонах Константин од Милешеве Горе" што је послужило као полазиште за тезу да су Гомионицу основали калуђери манастира Милешеве. Доста је разлога за сумњу да је година 1590. у запису тачно прочитана; језик цитираног записа више одговара крају 18. него крају 16. вијека, па би се он прије могао односити на 1790. годину. Рукопис у којем се налазио запис је изгубљен, чиме је онемогућена његова ревизија, а каснија истраживања су показала да је претпоставка о милешевским монасима као оснивачима Гомионице неоснована.

Дуго се сматрало да је први писани помен Гомионице запис у рукописном Типику Светог Саве Освећеног, из Епархијске библиотеке румунског града Арада, датован у 1599. годину, који саопштава да је књига наведене године преписана у Гомионици, при игуману Диомидију јеромонаху, у вријеме босанског митрополита кир Авксентија и српског патријарха Јована. Подаци из поменутог турског пописног дефтера из 1540. године помјерили су овај датум за више од пола вијека у прошлост.

У Епархијској библиотеци у Араду има још неколико гомионичких књига, а запис у једној од њих, датован 4. јануара 1612. године, открива да је књигу у Гомионици преписао светогорски монах Максим. Он је у Гомионици, за вријеме игумана Јована, завршио преписивање ове књиге, које је започео јеромонах Јефtimiје. Сљедеће обавјештење о Гомионици је из 1626. године, када је хиландарски преписивач Аверкије, у Испосници Светог Саве у Кареји на Светој Гори завршио преписивање Златоуста, по наручби јеромонаха Антонија, бившег општежитеља манастира Гомионице, који је овај рукопис послао у "своју обитељ" Гомионицу.

Прије краја 17. вијека, прије аустријско-турских ратова и страдања која ће за ратовима услиједити, потичу још два помена везана за Гомионицу. У Трговишту у Влашкој је 1648/49. године Јован Светогорац, поријеклом из Босне " .. из околине мјеста Каменграда, манастира Гомионице .." који је монаштво примио у манастиру Гомионици, учествовао у штампању једног Цвјетног Триода. Неки гомионички монаси су били у 17. вијеку уписани у поменик манастира Раче, који је данас изгубљен.

Гомионички монаси су вјероватно крајем 17. вијека пребјегли у банатски манастир Ходош. Из записа у неколико гомионичких књига у Епархијској библиотеци у Араду сазнаје се да су у овај румунски град оне доспјеле управо из Ходоша. Гомионички калуђери су се вјероватно 1714. године вратили у свој манастир. Те године Гомионицу је посјетио дабробосански митрополит Мелетије и тада, како саопштава запис у једном рукопису београдске Народне библиотеке, рукоположио једног свештеника. Већ 1726. године овдје је боравио и патријарх Арсеније IV, о чему се сачувао запис у гомионичкој штампаној књизи, која је накнадно доспјела у манастир Житомислић. Негдје у ово вријеме манастиру је приложен и један комплет од 12 mineја и друге књиге московског издања са записима о приложницима - вјерницима из бањалучке нахије. У једној од тих књига, Посном Триоду штампаном 1724. године у Русији, налази се биљешка о оскудицама и немирима изазваним новим аустро-турским ратом 1737. године и великом битком под Бањалуком. Тадашњи гомионички игуман, Пахомије Кнежевић, био је приморан да са калуђерима поново напусти манастир. Сљедеће, 1738. године, добили су дозволу да се населе у Пакру, али су тек пет година касније добили овај славонски манастир и његово

имање у трајан посјед. Један дио монаха је у Славонији остао, а други се вратио у Гомионицу. У једном рукопису манастира Житомислића налази се запис неког ђакона Симе Гомионца, датован у 1743. годину, из чега се види да и у овом времену братство одржава везе са удаљеним монашким заједницама. Записи из гомионичког рукописног Псалтира, који се налазио у Народној библиотеци у Сарајеву и у рукописном Јеванђељу из цркве у селу Јошавци, казују да је Гомионица обнављана 1747. године. О релативно мирним и за живот у манастиру повољним приликама око средине 18. вијека говори и запис на једном украшеном пјевничком столу који је дарован 1747. године, као и подаци да јој је исте године егзарх дабробосанског митрополита Гаврило приложио бакарни тас, а да је исти Гаврило посјетио манстир и 1754. и 1761. године, тада као дабробосански митрополит. Ускоро је услједила још једна обнова Гомионице, 1769. године, а за њом и бројни прилози: 1772. године Јеванђеље, 1774. звјездица и тепсија, 1775. два месингана свјећњака, 1776. петохљебница и 6000 аспри од Старе српске цркве у Сарајеву. Братство 1774. године броји девет монаха. У периоду од 1777. до 1810. године настаје празнина у историјским изворима о Гомионици. Народно казивање помиње да је у вријеме Првог српског устанка манастир запаљен и опустео, а потом поправљен и ограђен зидом, што би могло имати потврду у неким записима из 1811. о прилозима за Гомионицу у новцу и грађевинском материјалу. У вријеме куге 1813-1816. године, у манастиру је опет девет монаха, а исте године, због клевете, Турци су у Бањалуци објесили гомионичког калуђера Неофита, што је записано у једном Службенику цркве брвнаре у Јаворанима. О тешким условима за опстанак православног манастира у првој половини прошлог вијека говори и запис који помиње недаће, оскудице, помор стоке, самовољу бегова, зулум везирових ухода и увођење низама (војне обавезе) као и опис који оставља И. Ф. Јукић 1843. године.

Манастир Гомионица, XV вијек

У историји Гомионице друга половина 19. вијека означена је именом њеног игумана Партенија Давидовића, Кочићевог јунака и великог обновитеља манастира. За вријеме његовог старјешинства манастир је доживио неколико поправки и доградњи, о којима нас обавјештавају натписи датовани у 1861, 1865. и 1868. годину уклесани на двјема плочама

од кречњака. Тада је препокривена црква, дозидана јој је спољна припрата и подигнут уз њу дрвени звоник. Стари конак је проширен и подигнут на спрат, саграђена је манастирска школа, а купљена је и кућа у Бањалуци. Премда је манастир у вријеме босанскохерцеговачког устанка оглобљен од неког бањалучког насилника са 300 дуката, а имао је и обавезу давања трећине спахији Џинићу, ипак је братство успјело да купује и откупљује књиге и друге предмете богослужбеног инвентара, па чак и да сакупи прилог за обнову цркве Светог Илије у Крупи на Врбасу. Негдје око 1900. године уз гомионичку цркву подигнут је висок зидани звоник. Стари кров је замијењен новим, од бакра, 1927. године.

У Гомионици је 1880. године примио монаштво Герасим Кочић, отац Петра Кочића, негдје у деветој деценији 19. вијека овдје се замонашио и Петров млађи брат Илија, а 1887. године Петар Кочић почео је да учи у манастирској школи.

Гомионица је страдала у Другом свјетском рату. Игумана Серафима Штркића су 1941. године убиле усташе. Приликом њемачког бомбардовања оштећен је спрат конака и зграда школе, а горње конструкције манастирске цркве су напрсле. Послије рата Гомионица је претворена у женски манастир, а 1953. године она је проглашена спомеником културе. Свеобухватни конзерваторско-рестаураторски радови на цркви изведени су 1994-1998. године.

Комплекс манастира Гомионице састоји се од цркве посвећене Ваведењу Богородице, старог конака, дијела старе ограде, чесме и старог сеоског гробља уз манастир. Црква је једнобродна, са куполом и полукружном олтарском апсидом. Унутрашња припрата је грађена истовремено са црквом, а вањска припрата и звоник су дограђени у 19. вијеку. Куполу над централним дијелом носе поткуполни луци ослоњени на сводове прислоњене уз подужне зидове, а западни травеј наоса и два травеја унутрашње припрате пресведени су попречним сводовима који су прихваћени системом сводова прислоњених уз јужни и сјеверни зид. Сви сводови су полуобличасти, ослоњени на пиластре, у дну којих су лучно засведени пролази. Отвори су без архитектонског украса. Црква је грађена од ломљеног камена и сиге у горњим зонама. Дугачка је 26 м, широка 8,5 м, са обимним зидовима високим преко пет метара и куполом високом преко десет метара. Својим грађевинским склопом црква Ваведења Богородице манастира Гомионице типолошки припада реду једнобродних базилика са подужним прислоњеним луковима и куполом. Овај архитектонски тип је распрострањен широм српског културног простора, те га видимо на црквама манастира Крке и Крупе у Далмацији, Рмња и Ломнице, те Светог Николе у Подврху код Бијелог Поља, Свете Тројице у Пљевљима и другим споменицима српског средњовјековног сакралног градитељства.

У поткуполном и западном травеју наоса је зидно сликарство из око 1870. године. Након рестаураторских радова, током којих су испод овог слоја пронађене фреске из 16. вијека, млађи живопис је, заједно са фреско малтером скинут, те је у куполи и олтару остало старије фреско сликарство. Неколико фрагмената првобитног сликарства налази се и на зидовима пјевница.

Стари манастирски конак је правоугаона грађевина, првобитно приземна, у 19. вијеку проширена и подигнута на спрат. У ниши на источном зиду првобитне трпезарије конака сачувала се фреска Богородице са Христом-дјететом на пријестољу иза којег су херувими. Према овој фресци конак се датује у 17. вијек.

Стара ограда око цркве и старог конака је камена, са лучним вратима на јужној и западној страни, а настала је вјероватно у једној од обнова у 19. вијеку. Чесма уз сјеверозападни угао цркве је једноставног кубичног облика, од седре, са једним украсним клесаним каменом на предњој страни; могла би бити једновремена са старим конаком.

У рецентном сеоском гробљу поред манастира налази се више десетина старих надгробних крстача од седре, специфичног облика и украса. Различитих су димензија, без натписа, а могу се датовати у 18-19. вијек.

У ризници манастира Гомионице данас се чувају вриједне иконе, рукописне и штампане књиге и предмети умјетничког занатства. Међу њима су највредније икона

Богородице Одигитрије, на златној позадини, с краја 15. или почетка 16. вијека, царске двери, иконописачко и дрворезбарско остварење раног 18. вијека, четири низа апостолских, и пророчких допојасних фигура. Низ апостолских икона израђен је 1753. године, о чему говори запис на полеђини иконе на којој су представљени апостоли Павле, Матеј и Лука. Иконе пророка су нешто старије од 1753. године. Ту су и иконе Јована Претече, Светог Саве, Сабора арханђела и надверије са приказом Оплакивања Христа, све из средине 18. вијека, затим иконе Богородице са Христом и Христа на пријестољу из 1870. године, рад истог или сликара који је по стилу био близак мајстору који је у то вријеме обновио стари живопис у олтару, куполи и наосу цркве. Међу рукописним књигама гомионичке библиотеке најзначајнији су Слова (Бесједе) светих отаца у недјеље Четрдесетнице и Педесетнице, српске редакције, с краја 14. или почетка 15. вијека, рукописно Јеванђеље, из 1371 - 1476. године. Текст рукописа има богате украсе, са вињетама, биљним мотивима с палметама, аркадом с афронтираним аждајама и преплетом црвеног цртежа колорисаног зеленом, окером и црвеном бојом. Ту је и рукописни Триод Лазаревац, са краја 15. или почетка 16. вијека, српске редакције, са двостубачним текстом. Запис на задњем листу рукописног Минеја за децембар, из манастира Дубочице, код Пљеваља саопштава да је године 1598. ову књигу писао, на ријеци Тихотини, у храму светог Николе, јеромонах Исаија. Библиотеку краси и рукописни Триод лазаревац из друге половине 16. вијека, у чијем двостубачном тексту се налазе колорисана преплетна заглавља. Рукописни Молабник Пресветој Богородици је из краја 16. или с почетка 17. вијека. У Псалтиру с последовањем или Малом зборнику молитви за свештенике и монахе, први дио књиге потиче из 17. а други из 18. вијека. У гомионичкој библиотеци су се сачували и Псалтир с последовањем, Минеј за децембар, српске рецензије из 17. вијека, у којем се налази осам листова Службе Преноса моштију светог Николе из 18. вијека. Најзначајнији примјерци старе српске штампане књиге у Гомионици су фрагмент Празничног Минеја Божидара Вуковића из 1538. године, Октоих Јеронима Загуровића, из 1569/70. године, Цвјетни Триод из штампарије Стефана Мариновића (Стефана од Скадра), издање из 1563. године, Псалтир Бартоломеја Гинамија, из 1638. године, Четверојеванђеље Ђакона Коресија из 1579. године штампано у Румунији у Алба Јулији, (Влашки Београд). Ту су и руске штампане књиге - Толковно Јеванђеље, штампано у Москви у 18. вијеку, Апостол из 1737. године, штампан у Кијево-Печерској лаври, дванаест Минеја, штампаних 1724, а набављених за Гомионицу 1735. године, као и Требник из 18. вијека, штампани у Кијево-Печерској лаври и једна Ирмологија, московско издање из 1789 године.

Ризницу красе и дрворезбарени крст из 17. вијека, са рељефним представама дванаест Великих Празника, уз које стоје грчки натписи, што, уз стилске одлике, свједочи да се ради о светогорском поријеклу овог рада. Дрвени пијевнички сто, осмоугаон, висок нешто мање од метра, украшен цртежом лала и листова, записом је датован у 1747. годину, а сребрна звјездица у 1722. годину. Друга сребрна звјездица има натпис који помиње дародавца Симу Мијатовића Кочића, кујунцију из Сарајева и годину 1774, када је звјездица дарована Гомионици. Од сребрног тричела из 1774, године, сачувао се само дио на којем је угравирани запис са именом приложника јеромонаха Стефана и Ђуре Симовића, можда кујунције. Два месингана свијећњака, према угравираним записима из 1775. године, прилог јеромонаха Стефана Бановића, венецијански су рад, а позлаћени напрестони крстови филигранске израде са украсима од разнобојног камења, вјероватно су рад неке од чувених сарајевских златарских радионица. На стопи већег крста урезан је натпис који саопштава да га је даровао 1836. године Силвестар Вукосиљевић из села Слатине код Бањалуке. Ту су и три сребрне кашичице, са украсима на дршци, путир од сребра, са позлатом, позлаћена дарохранилница, сребрна лађица са угравираним украсом и месингана кандила, све из 19. вијека.

(Манастир Гомионица регистрован је као споменик културе друге категорије 1950. године и ужива мјере заштите прописане Законом о заштити културно-историјског и природног наслеђа Босне и Херцеговине; Сл. лист СР БиХ бр. 20/85.)

(Ј. Новаковић, Опис манастира Гомионице и његових старина, Дабробосански источник за 1889, бр. 2, 19, бр. 3, 41; исти, Додатак опису манастира Гомионице и његових старина, Дабробосански источник за 1889, бр. 19 и 20, 323; Герман (Јовановић) Ваведењски манастир Гомионица, Дабробосански источник, Сарајево 1891, св. 6 и 7, 250, св. 8, 336 и св. 9 и 10, 371. Исто прештампано у Шематизму бањалучко-бихаћком за 1901. годину, 45; М. Карановић, Манастир Гомионица, Политика од 6. маја 1934, 10, исто прештампано у Новом источнику, Сарајево 1934, књ. I, 215-218; В. Р. Петковић, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Београд 1950, 67; П. Момировић, Манастир Гомионица, Богословље IX-XXIV, св. 1 и 2, 47-93; Р. Momirović, Da li su manastir Gomionicu osnovali Mileševci, Naše starine XII, Sarajevo 1969, 127-133; З. Кајмаковић, Зидно сликарство у Босни и Херцеговини, Сарајево 1971, 303; З. Кајмаковић, Новооткривене фреске у цркви манастира Гомионице, Зборник за ликовне уметности Матице Српске 19, Нови Сад 1984, 117-135; М. Шупут, Српска архитектура у доба турске власти, Београд 1984, 84-85; В. Ј. Ђурић, Милешева и дрински тип цркве, Рашка баштина 1, Краљево 1975, 20, нап. 48; М. Шупут, Споменици српског црквеног градитељства, XVI-XVII век, Нови Сад - Приштина - Београд 1991, 51-55; Љ. Шево, Зидно сликарство из XIX вијека у цркви манастира Гомионице, Путеви 1, Бањалука 1990, 122-128.)

Манастир Гомионица: нови конак у доградњи и обнови